

Per una pedagogia corporal: el cos assoleix la majoria d'edat

Ferran Sánchez Margalef (Universitat de Barcelona)

Jordi Planella. *Pedagogías sensibles. Sabores y saberes del cuerpo y la educación*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 2017, 126 p.

En la nostra centúria es manifesten de manera imperativa alguns dels reptes vers el cos que ja estaven latents en el segle passat: l'alliberament sexual (trans, homo, omni, sapio, pan, pluri...), l'emancipació de la dona o l'eradicació de l'esclavitud a nivell mundial són només tres mostres que tenen el cos com a eix fonamental de construcció del seu discurs. La corporalitat sempre ha preocupat a la humanitat: des de les primeres escultures sumèries en què el rei tenia una presència molt més gran que la dels seus súbdits fins l'actualitat, en què observem un culte mercantilitzat dels cossos. Aquesta lògica dialèctica, que ha permès als cossos evolucionar de l'esclavitud a l'alliberació, és la mateixa que fa que des d'una perspectiva fenomenològica puguem (re)afirmar el cos com a abstracció mental que ha anat simbolitzant, semiotitzant i encarnant diferents funcions al llarg dels anys. Si acceptem el cos com a constructe, podem identificar com cada cultura anomena d'una manera identitària i diferenciada les seves parts, doncs, com en tota construcció social el llenguatge n'esdevé un element prioritari, tant per constituir-lo com per interpretar-lo. És així, doncs, tal com remarca Jordi Planella –catedràtic de Pedagogia Social de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC)–, a través del llenguatge que els cossos es comuniquen, parlen, tenen i atorguen sentit, fins i tot, en aquells moments de silenci i total passivitat.

En Jordi Planella ens convida a emprendre una reflexió contemporània del cos que vagi més enllà del permanent dualisme (cos – ànima // cos – ànima i esperit) al qual aquest ha estat sotmès des de Plató fins al segle XX, quan es desenvolupa una veritable filosofia marxista-materialista que defensa l'absència d'una vessant transcendent de l'home, per bé que la concepció dualista arriba fins avui mateix. Durant totes les etapes de la història de l'Europa cristiana, des del cristianisme primitiu a Sant Tomàs d'Aquino i Descartes s'ha advocat per aquesta condició binària i antitètica, en la clàssica divisió entre *res cogitans* i *res extensa*. Aquesta concepció ha prevalgut en el temps i ha calat en el nostre raciocini, bo i induint-nos a idear una oposició entre cos i ment, sense perdre de vista que sense l'un no pot haver-hi l'altre. Conseqüentment, en aquest llibre es reflecteix un esforç per ajudar a edificar un pensament corporal que concebi de forma unida el somàtic i el sensible: el cos com a eix entre allò natural i cultural, però en cap cas com a ens enfrontats. Tal com defensa l'autor, «*produïm cultura des del cos i amb el cos*». Tampoc podem menysprear el fet que és a través d'ell com a element tangible que percebem elements sensibles (bellesa, por, confiança...), tot reafirmant aquesta interacció que trenca amb el dualisme platònic. Es tracta, en clau educativa, de concebre una pedagoga

gia que esdevingui «des del» i no tant «amb el» o, fins i tot, «a pesar» del cos.

El sistema tegumentari, amb la pell com a òrgan principal, és la coberta que ens envolta, protegeix i mitjançant la qual interaccionem en el món. La carn, el color, l'ètnia, la raça, aquestes paraules restaran per sempre més estigmatitzades després que, amb elles, s'hagin escrit algunes de les pàgines més negres de la nostra història. En gran part d'Occident, el simbolisme de la nostra pell, afortunadament, no té el mateix significat que en èpoques passades on el color podia ser indicatiu de l'estatus que ocupaves dintre la societat. No debades, antigament es feien marques a la pell amb ferro roent per marcar els esclaus, durant l'Europa feudal. Per la seva banda, l'aristocràcia considerava que la pell blanca denotava puresa, diferenciant-se dels camperols que, contràriament a ells, la tenien castigada pel sol. O més recentment, quan a l'Alemanya i Itàlia, però també a altres indrets com Hongria o Polònia, dels anys 30 on la discriminació pel color o raça et podia dur la mort. Amb tot, i un xic paradoxalment, avui en dia som nosaltres mateixos qui ens tatuem per definir la nostra identitat i inundem les platges buscant el càstig solar que ens permeti posar-nos morenos. No hi ha dubte que, per primera vegada, contemplem un cicle de positivitat del cos, en què aquest ja no es entès ni com a cel·la on s'empresona l'ànima ni com a font de pecats. D'ençà la segona meitat del segle xx, tenint en compte l'important impuls que suposà el maig del 68, estem vivint un increment de cossos desacomplexats que busquen expressar-se per ells mateixos (ja sigui tatuant-se, mollejant-se, perforant-se la carn, a l'hora de vestir-se o al negar-se a fer-ho...), amb la qual cosa s'allunyen de l'ortodòxia dominant i uniforme que sovint els havia caracteritzat.

A nivell pedagògic les repercussions són enormes. Es tracta d'orbitar el discurs educatiu entorn la corporalitat i saber aprofitar els beneficis que els nostres cossos contemporanis ens brinden. Ja l'imperialisme, però, sobretot, la globalització ha procurat la hibridació de cossos. El mestissatge de races ja és una realitat planetària que constitueix una esperança en la construcció d'un món més igualitari. Actualment, passejant pel carrer d'una ciutat qualsevol, és més habitual trobar-nos amb cossos de procedències culturals diverses que no amb una uniformitat d'origen. Moltes de les societats que convivim a la Terra són híbrides com a producte de cultures que s'han anat entrelaçant, per consegüent podem construir la multiculturalitat des de la pluralitat de la nostra societat, la qual cosa és substancialment més senzill que educar en la multiculturalitat a partir de col·lectius uniformes.

El cos és efímer: neix, es desenvolupa, viu el seu màxim esplendor i finalment entra en un cercle de decrepitud per acabar desapareixent. Els cossos acaben rendint comptes a ells mateixos, després del pas dels anys. És per això que ser humà implica, intrínsecament, acumular tot tipus d'esquinçaments que, com a tals, quedaran reflectits, d'una manera o altra, en els cossos de les persones que els han viscut. Però també és interessant considerar què ha fet i què fa la nostra societat amb aquells cossos diversos que escapen de l'ordinarietat de la majoria. Fins el segle passat, hi havia una veritable estigmatització d'aquells que no encaixaven entre els estereotips de l'època. Aquells qui presentaven característiques fora del que es considerava comunes eren assenyalats, aïllats i reclosos. La humanitat estava reservada sols a l'ortodòxia. Sortosament, aquesta visió tan sectària ha caducat i ara es busca proporcionar les

eines per a que aquells qui presenten necessitats educatives especials puguin fer-se valdre per ells mateixos com a un membre més de la nostra societat. La teoria *Queer* (estrany, rar) va dirigida a tots aquells que la societat deixa al marge i, per tant, es podrien sentir exclosos per no complir les expectatives d'aquesta. Un cop canviat el paradigma, però, acceptem que és la pròpia societat qui s'ha de preocupar d'integrar cadascun dels seus membres per a que rebin l'educació i l'atenció adequada, enlloc d'establir uns criteris rígids que imposen la frontera entre inclusió i exclusió.

Desconstruint la frontera; aquí és troba la primera fita de l'horitzó utòpic de la pedagogia i la corporalitat. La frontera que durant tant de temps ha servit per organitzar i separar s'ha de reconfigurar a favor d'una pedagogia sensible de la corporalitat. Una pedagogia que, en paraules de Freire, ha de ser feta «amb» i no «per» l'oprimit. El cos ha de ser contemplat amb el naturalisme que el caracteritza. Però la pedagogia encara no ha donat aquest gir que l'encamina cap a una vessant més sensible. Malgrat l'antecedent de l'Escola Nova, en què s'apostava per una pedagogia viscuda a través de l'experiència sensorial fruit de la interrelació de l'infant amb el món que l'envolta (vinculant clarament l'aprenentatge amb la sensibilitat), aquesta no és la realitat que impera en la majoria de centres del nostre país. Els alumnes passius hora rere hora davant les explicacions del professor, mentre realitzen les fileres, alcen la mà per demanar la paraula, són separats per sexes, expulsats de classe o asseverats amb expressions com «*t'estàs comportant com un nen petit*» (deixant entreveure el perill de ser curios, mogut o inquiet, etc.) són alguns dels exemples que expliquen com l'escola s'esforça per domesticar el cos. Però per

què la carn ens molesta tant als docents? L'aprenentatge no esdevé al marge del cos, succeeix amb ell. Els cossos, que durant tant temps s'han mostrat dòcils, s'han insurreccionat i no tornaran al silenci. S'obre, doncs, una finestra d'oportunitat per una pedagogia veritablement integral i sensible que formi en una autoconsciència corporal, aspectes que Jordi Planella exposa i defensa de manera palesa en aquest esplèndid llibre.